

Рыгор Шаура,
кандыдат мастацтвазнаўства

СПАСЦІГАЮЧЫ СУТНАСЦЬ ПРАДМЕТАЎ І З'ЯЎ

Асаблівасці мастацкага вобраза
ў самадзейнай выяўленчай
творчасці

М. Засінец. Першыя крокі. Алея, 1977.

У ідэйна-палітычным, маральным і эстэтычным выхаванні працоўных значная роля належыць самадзейнай выяўленчай творчасці. Нам вядома, што мастацтва наогул, і самадзейная творчасць у прыватнасці, садзейнічаюць фарміраванню адукаваных, гарманічна развітых людзей, узбагачаюць асобу, дапамагаюць чалавеку больш паспяхова выконваць сацыяльную ролю, а значыць удасканальваць вытворчасць, эканоміку, сацыяльныя адносіны, увесць лад жыцця¹.

Сучасны высокі ўзровень развіцця прамысловай вытворчасці, рост матэрыяльнага дабрабыту і духоўнай культуры працоўных, павелічэнне вольнага часу ствараюць аб'ектыўныя ўмовы для рэалізацыі здольнасцей і талентаў кожнага савецкага чалавека.

Вялікая ўвага, якую надае Камуністычная партыя духоўнаму развіццю савецкіх людзей, садзейнічае выяўленню і развіццю народных талентаў. З кожным годам усё большая коль-

касць людзей далучаецца да актыўнай творчай дзейнасці. Сёння мастацкая творчасць працоўных набывае масавы характар. Гэта падкрэслівалася ў пастанове ЦК КПСС «Аб мерах па далейшаму развіццю самадзейнай мастацкай творчасці». Там, у прыватнасці, гаворыцца пра тое, што «масавы ўдзел рабочых, калгаснікаў, інтэлігенцыі, студэнцкай, навучэнцкай і армейскай моладзі ў мастацкай творчасці з'яўляецца характэрнай рысай сацыялістычнага ладу жыцця, яркім праўленнем духоўнага багацця савецкага народа»².

Інтэнсіўнае развіццё самадзейнага выяўленчага мастацтва, якое дало станоўчыя вынікі ва ўсіх жанрах — жывапісе, скульптуры, дэкаратыўна-прыкладным мастацтве, на парадак дня паставіла і шматлікія пытанні арганізацыйнага і метадычнага характару, вызначыла сур'ёзныя чыста творчыя праблемы. Час падказвае, што ўжо нельга цалкам карыстацца прынцыпа-

мі і метадамі кіраўніцтва самадзейнай творчасцю, якія былі прымальныя ў 50-ыя ці 60-ыя гады. Змяніліся маштабы гэтага руху, больш разнастайныя зрабіліся яго формы.

Самадзейная выяўленчая творчасць на сучасным этапе — не толькі эфектыўны сродак культурна-асветнай работы сярод працоўных, яна ўсё больш упэўнена сцвярджае сябе з пазіцыі мастацтва. Між іншым, у нашых апанентаў можа ўзнікнуць пытанне: а ці не прэтэндуе выяўленчая самадзейнасць у сувязі з гэтым на статус прафесійнага мастацтва з адпаведнымі функцыямі і задачамі? Адкажам адразу: не, не прэтэндуе, паколькі прызначэнне і роля кожнага з іх адметныя. Самадзейная творчасць — гэта перш за ўсё сацыякультурная з'ява, крыніца духоўнага самаўзбагачэння, самаразвіцця савецкага чалавека, засваення ім прадметнага свету вобразамі выяўленчага мастацтва. Самадзейная творчасць — гэта адпачынак

М. Чарвякоў.
Да партызанаў
з дакладам. Алей, 1979.

С. Ральні. Гродна.
Алей, 1981.

працоўных, іх вольны час, калі яны займаюцца ўлюбёнай справай, іх захапленне. А ўжо вынік творчасці — сфера мастацтва.

У чым жа адметнасць выяўленчай самадзейнасці? Якім арсеналам выяўленчых сродкаў аперыруюць прафесійныя жывапісцы, майстры аб'ёмнай пластыкі, калі ствараюць мастацкі вобраз? Гэтыя пытанні — толькі пэўная частка вялікай і ў значнай меры яшчэ не вырашанай канчаткова праблемы самадзейнай творчасці як адной з састаўных частак савецкай мастацкай культуры.

На сучасным этапе самадзейная выяўленчая творчасць Беларусі ўяўляе сабою дзве сферы творчай дзейнасці: арганізаваную, дзе значная частка мастакоў-аматараў аб'яднаныя ў студыі, гурткі, творчыя клубы, і форму самастойнай працы. Форму арганізаванай творчай дзейнасці характарызуе тое, што самадзейныя аўтары працуюць над непасрэдным кіраўніцтвам прафесійных мастакоў, якія накіроўваюць увесь вучэбна-творчы працэс. Другая частка аматараў мастацтва набывае майстэрства шляхам карпатлівай самастойнай працы. У сферы арганізаванай творчай дзейнасці большасць самадзейных аўтараў набываюць, як правіла, пэўныя веды па малюнку, кампазіцыі, колеравай распрацоўцы. Іх творы вылучае «прафесійнасць» выканання, і частыя выпадкі, калі некаторыя мастакі, якія дасканалы авалодалі выяўленчай граматай, набылі творчае майстэрства, з самадзейнасці пераходзяць у прафесійнае мастацтва. Але гэта хутчэй выпадкі, чым звычайная з'ява. У асноўным жа людзі, якія займаюцца самадзейнай творчасцю, не імкнуцца зрабіцца мастакамі ў прафесійным і сацыяльным сэнсе і малююць, іграюць, спяваюць і г. д. «для сябе», «для сваёй душы».

Па выканаўчаму майстэрству, а так-

сама па ўзроўню мастацка-вобразнага ўспрымання матэрыяльнага свету, самадзейная творчасць, і ў прыватнасці жывапіс, графіка і скульптура, умоўна падзяляюцца на два асноўныя напрамкі — прафесійны і напрамак «прымітыву». Трэба адзначыць, што тэрмін «прымітыў», якім сёння карыстаецца наша мастацтвазнаўства ў дачыненні да самадзейнага мастацтва, не адпавядае сутнасці гэтай з'явы таму, што ў ім мы прачытваем дваікі сэнс: з аднаго боку, гэта нешта недаканалае, прымітыўнае, з другога — своеасаблівае, спецыфічнае. Таму тэрміналагічнае азначэнне ўспрымаецца не заўсёды правільна, і гэта іншы раз адмоўна адбіваецца на тым, як ставіцца арганізатары, спецыялісты-мастацтвазнаўцы, крытыкі да гэтага напрамку самадзейнай творчасці. Нам здаецца, што больш канкрэтнымі былі б тэрміны «інсітнае мастацтва», «сучасны народны жывапіс», «сучасная народная скульптура» і г. д. Для гэтага ёсць грунтоўныя падставы. Але пакуль што мы пакінем за сабой права карыстацца ранейшым тэрмінам, які ўсё ж трывала ўвайшоў у мастацтвазнаўства.

Разгледзім, у чым жа асаблівасць мастацтва «прымітыву», дзе яго вытокі і генетычныя сувязі з традыцыйным народным мастацтвам, фальклорам? Аўтар не ставіць задачы шматбакова і дэталёва даследаваць такую складаную з'яву, як «прымітыў». У артыкуле разглядаюцца толькі некаторыя яго аспекты, што маюць непасрэднае дачыненне да сучаснай самадзейнай творчасці.

У паняцце «прымітыў» уваходзяць розныя, часам супрацьлеглыя мастацкія формы. «Прымітывам» мы называем і аўтахтонны прымітыў, і з'яву позняга мастацтва, свядома і праграма арыентаваныя на яго выкарыстанне, але зусім іншыя па сваёй структу-

ры³. Адзінства мастацка-вобразнай сістэмы выяўляецца не толькі ў адсутнасці прафесіяналізму ці ў яго недастатковай выразнасці. Тут акумулюецца нешта большае — традыцыі і сувязі з мастацкай культурай мінулага, з асобным тыпам мастацкага ўсведамлення, з народным светапоглядам і ўяўленнем эстэтычнага ідэалу ў класічным народным яго разуменні.

Некаторыя прыкметы мастацтва «прымітыву» родняць яго з фальклорам, са старажытным, сярэднявечным і класічным народным мастацтвам, з рускай парсунай (у жывапісе), а таксама з творчасцю народаў краін з «няправільным, адносна заходнееўрапейскага (мастацкага — Р. Ш.), тыпам развіцця»⁴. Мастакі-«прымітывісты», якія жылі і жывуць у розных краінах і на розных кантынентах і не ведаюць пра існаванне адзін аднаго, між тым дэманструюць падобныя структуралагічныя вобразныя сістэмы, выяўляюць агульныя якасці, уласцівыя пэўнаму мастацкаму светаўспрыманню, якое кананізавана знакава-сімвалічнымі схемамі. «У свядомасці «наіўных» мастакоў, — піша В. Д. Балдзіна, — як бы выяўляецца свайго роду «закадзіраванасць» вопыту шматлікіх папярэдніх пакаленняў...»⁵ Адсюль можна зрабіць вывад, што ў аснову мастацтва «прымітыву» закладзены калектыўны характар мастацкага мыслення, які фарміраваўся, адточваўся, набываў спецыфічныя формы вобразна-стылістычнага адлюстравання на працягу доўгіх гадоў.

«Прымітыў», які займае сваё месца паміж фальклорам і прафесійным мастацтвам, не з'яўляецца самастойным стылістычным напрамкам у цэлым у мастацтве і або функцыянуе як фальклор, або арыентуецца на ўзор прафесійнага мастацтва. У гэтым выпадку цікавасць уяўляе сувязь «прымітыву» з фальклорам.

Імкненне да абагульнення вобразаў, да адлюстравання найбольш істотнага робіць неабходным умоўнае вытлумачэнне жыццёвых з'яў. Гэтую асаблівасць мы знаходзім у вусным фальклору, у прыватнасці песенным, дзе мастацкія сродкі выяўлення лакальных эпизодаў і сцэн падпарадкаваныя адлюстраванню агульных характэрных, тыповых з'яў. Але абагульненне і тыпізацыя вобразаў, з'яў як у народных песнях, так і ў мастацтве «прымітыву» часцей адбываюцца на аснове сапраўдных падзей, у выніку чаго мастацкая выдумка набывае характар рэальнага апавядання.

У кампазіцыйна-схематычнай структуры і зместавым вытлумачэнні «прымітыву» можна заўважыць аналогію з такім жанрам вуснай народнай творчасці, як казкі. Падабенства выяўляецца не толькі ў вобразным ладзе, у традыцыйных сюжэтах, паэтызацыі побыту, легенд, у пераўтварэнні рэальных сцэн і з'яў у фантастычныя матывы, але і ў знешніх рысах выяўленчага апавядання. Перад гледачом у першую чаргу раскрываецца гучнасць і сакавітасць колеравага пісьма, дэкаратыўна аздобленага, маляўнічага, што надае кампазіцыі незвычайны, узвышаны настрой.

Што ж звязвае «прымітыву» з выяўленчым, ці, як прынята называць «гарадскім фальклорам»? Гэтыя сувязі, на наш погляд, найбольш трывалыя. Маляваныя насценныя дываны, кufры, народныя жывапісныя і графічныя абразкі (лубок) — гэта не толькі яго вытокі, але і жыватворная сіла ў развіцці народнай выяўленчай творчасці. У «прымітыве» да сённяшняга дня зберагліся шматлікія рысы, уласцівыя традыцыйнаму выяўленчаму фальклору.

У мастацтве «прымітыву» вельмі моцна выяўляецца народнае ўспрыманне жыцця. Мастак імкнецца хутчэй не да павярхоўнага адлюстравання жыцця, а да яго пераўтварэння, аздаблення. Мовай мастацтва ён спрабуе зрабіць жыццё святочным, радасным, выкарыстоўвае незвычайныя сюжэты, якія звязаны з міфалогіяй, былінамі, паданнямі. І ў, здавалася б, простых жыццёва-бытавых ці казачна-міфічных эпизодах заўсёды закладзена вялікая апавядальная інфармацыя.

У «прымітыве» як сферы гарадскага выяўленчага фальклору (разумеючы яго больш у гістарычным аспекце бытавання) не толькі ўжывалі сюжэты і вобразна-стылістычныя каноны класічнай народнай творчасці, але і запызывалі жанры, творча перапрацоўвалі структурападобныя схемы прафесійнага мастацтва. Разам з тым у аснове мастацтва «прымітыву» з яго моцнай генетычнай сувяззю з культурай мінулых стагоддзяў і «высокім» прафесійным мастацтвам захоўваецца прынцыповае адзінства, дэтэрмінаванае цэласнасцю фальклорнага тыпу культуры, у якім зберагаецца сінкрэтычнасць мастацтва і побыту, мастака і асяроддзя, аўтара і героя твору⁶.

«Прымітыву» часта разглядаецца як з'ява другарадная, у якой запызываны на зніжаным узроўні жанры, кампазіцыйныя формы і вобразныя характарыстыкі прафесійнага мастацтва. Існуе і процілеглы пункт гледжання. Не трэба вяртацца да аналізу твораў,

каб даказаць мастацкую каштоўнасць «прымітыву». — гэта ўжо зроблена мастацтвазнаўствам. Іншае пытанне — паспрабаваць разгледзець некаторыя спецыфічныя асаблівасці «прымітыву» ў мастацка-вобразным і канструктыўным сэнсе. Апошнія і з'яўляецца задачай нашага артыкула. Але для таго, каб «адчуць спецыфічную каштоўнасць «прымітыву» як твора мастацтва, — адзначае Л. Тананаева, — неабходна, відаць, пераадолець у сабе звычку шукаць сапраўдныя мастацкія каштоўнасці толькі на «правільных» шляхах развіцця⁷. Хвалючая сіла мастацкага вобраза не залежыць, як вядома, ад акадэмічнай правільнасці арганізацыі кампазіцыйнай структуры, колеравага вырашэння жывапіснага твора ці прапорцый у аб'ёмнай пластыцы. Кожная стылістычная форма ці напрамак у мастацтве развіваецца ў рамках сваёй стылявой сістэмы з адпаведным арсеналам умоўнасцей. У мастацтве «наіўных» жывапісцаў ці скульптараў гэтыя ўмоўнасці формы выяўлены дастаткова яскрава. «Прымітыву» як асобны тып мастацкага мыслення ўяўляе сабой даволі характэрныя і адносна ўстойлівыя кампазіцыйныя схемы, мае стылістыку, блізкую да традыцыйнага народнага эстэтычнага светаўспрымання. Тут таксама выяўляецца, як ужо гаварылася, і падабенства з гатовымі формуламі прафесійнага мастацтва. Але «наіўны» мастак іх усведамляе катэгорыямі народнай эстэтычнай культуры, перапрацоўвае ўзоры ідэйна-зместавага і вобразнага вырашэння, творча пераасэнсоўвае, часцей незалежна ад акадэмічных правілаў і законаў.

Мастацкі вобраз у творах «наіўнага» жывапісу ці скульптуры не наіўны. Ён складаны, часцей незвычайны, але яго заўсёды вылучае цэласнасць прадметнага бачання, прастадушнае абаянне, змястоўнасць, у ім рэчы і ідэі знітаваны ў адметны, уласцівы толькі асабістаму эстэтычнаму ўяўленню аўтара вузел.

У кампазіцыйных схемах твораў суадносіны прадметаў і асобных дэталей будуюцца часцей не ў адпаведнасці з канкрэтнай натурнай мадэллю, а ў залежнасці ад той ролі, якую надае ёй аўтар, таму намалёваныя дэталі часта несуразмерныя, непрапарцыянальныя. Аднак у гэтай несуразмернасці пачынае дзейнічаць закон іншага парадку — сімволіка-сэнсавага ўзаемасувязь абумоўленых кантэкстам выяўленчых кампанентаў твора. Пейзажы Алены Кіш, што зберагліся ў насценных маляваных дыванах, нішто іншае, як абагульненае, па-свойму ўсвядомленае адлюстраванне прыроды. Гэта ўзор характэрнага для «прымітыву» вырашэння кампазіцыі па прынцыпу знакава-сімвалічнай асновы. Так, у вядомай нам рабоце «Львы» ў цэнтры карціны аўтар малюе ў чоўне маленькіх людзей. А разам з тым лебедзі, фантастычныя птушкі на дрэве, казачна дэкараваныя фігуры львоў — вялікія, вылучаныя. Іншыя, другарадныя дэталі кампазіцыі, незалежна ад закону лінейнай і паветранай перспектывы, робяцца менш прыкметныя на плоскасці карціны. Аўтар дасягае святчнасці дзякуючы гарманічнай раўнавазе, арнаментальнай дэкаратыўнас-

ці, стылізаванасці, незвычайнай гучнасці колеравага вырашэння.

Калі «наіўныя» мастакі малююць на палатне не канкрэтныя ў рэалістычным разуменні аб'екты, а асацыятыўна сфармуляваныя іх вобразы, яны быццам незапраграмавана робяцца своеасаблівымі імпрэвизатарамі натурных уражанняў, свабодна балансуецца паміж іх падабенствам і непадабенствам⁸. У выніку асаблівасцей аўтарскага мастацкага ўспрымання нават у працэсе адлюстравання канкрэтных прадметаў і з'яў нібы адвольна закладваецца аснова трансфармаванай імпрэвизацыі на плоскасці карціны ці ў аб'ёмнай пластыцы. Мы часта здзіўляемся і задаем сабе пытанне: адкуль такая сіла вобразнасці ў творах «прымітыву», адкуль столькі паэтычнай узрушанасці, жыццесцвярджалінай павучальнасці пры наўнасці, здавалася б, адносна простых выяўленчых сродкаў? Трэба сказаць, што выяўленчыя сродкі тут простыя сапраўды адносна. Мы заўважаем дастаткова складаныя ў межах такога творчага напрамку прынцыпы вырашэння мастацкага вобраза. Звычайна кожны «наіўны» мастак прыкметна спрощвае знешнюю форму намалёваных прадметаў.

Адна з характэрных рысаў, хоць і не заўсёды абавязковая, у вырашэнні мастацкага вобраза ў «прымітыве» — сіметрычнасць кампазіцыйнай структуры, якая грунтуецца на правілах супадпарадкавання галоўнага і другараднага незалежна ад месца, формы, каларыстычнай насычанасці элементаў і дэталей кампазіцыі. Наглядны прыклад выкарыстання такога прынцыпу кампазіцыйнай пабудовы палатна — работы Міхася Засінца «Ружовая раница», «Першыя навасельцы», «Крынічка», «Унук» і цэлы шэраг іншых, у якіх, «парушаючы» агульнапрынятыя ў прафесійным мастацтве правілы, аўтар смела размяжоўвае плоскасць карціны па вертыкалі і гарызанталі на роўныя і раўназначныя часткі. Цэнтральнае месца ў кампазіцыі, як правіла, займае фігура ці прадмет, якім аўтар надае галоўную ролю. Заканамернасць тут простая: галоўнае ў цэнтры, другараднае — у радыяльным размяшчэнні ад цэнтра карціны. У даным выпадку праглядаецца сувязь з традыцыямі маляваных дываноў, дзе ўстойліва зберагаўся прынцып сіметрычнай раўнавагі, якая падтрымліваецца не толькі раўнамерным размяшчэннем намалёваных элементаў, але і гарманічнай колеравай насычанасцю.

У мастацтве «прымітыву» існуе асобная форма выяўлення апаўданаў — цэлы комплекс агульнавядомых сімвалаў у стылістыка-канструктыўным вырашэнні. Калі супаставіць творы народных мастакоў з узорамі высокага мастацтва, можна заўважыць ярка выяўленую адваротную перспектыву ў жывапісных ці графічных работах, фронтальнасць размяшчэння фігур і прадметаў на плоскасці, адметную «рухомую статычнасць» (асабліва гэта выяўляецца ў тэматычных шматфігурных кампазіцыях), гранічную колеравую і пластычную абагульненасць, сіметрычнасць і раўнавагу кампазіцыйнай структуры, дыспрапорцыю суадносін дэталей. Б. А. Успенскі ў прадмове да кнігі Л. Ф. Жэгіна «Мова

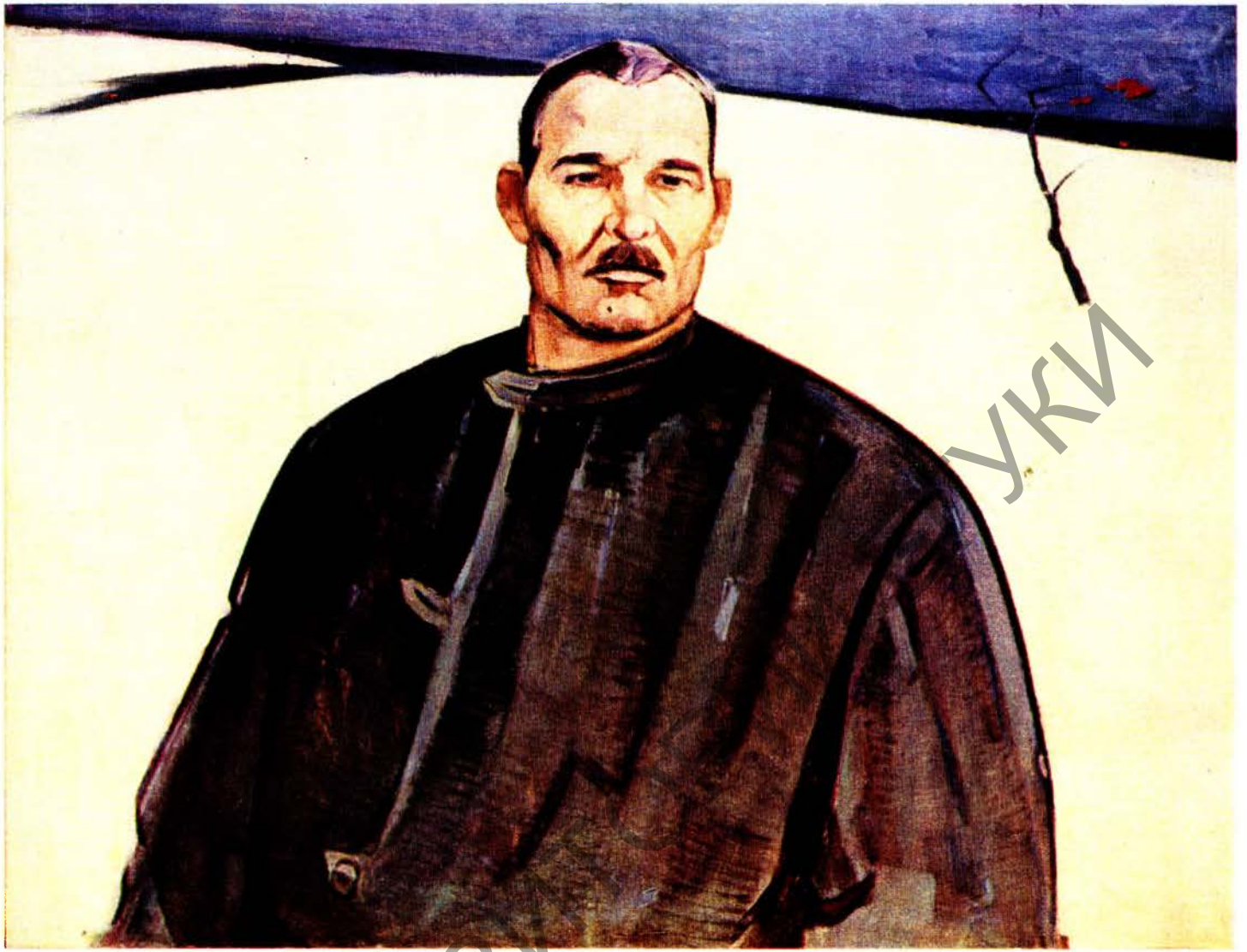
жывапіснага твора» выказаў наступную думку: «...адваротная перспектыва і звязаныя з ёю асаблівасці ёсць не вынік няўмелства мастака, але асобная перспектыўная сістэма, у нейкім сэнсе раўнапраўная з сістэмай прамой ці «нармальнай» перспектывы».

Для таго каб прачытаць твор «наіўнага» мастака, натуральна, трэба ў пэўнай меры пераадолець звычку ўспрымаць прадметы і дэталі ў правільным перспектыўным скарачэнні і ў прапарцыянальных суадносінах. Менавіта ў незвычайнасці канструктыўных схем жывапісных палатнаў ці графічных лістоў, калі гэта не парушае агульнага прынцыпу выяўленчасці, зберагаецца адна са станоўчых якасцей «прымітыву», адметнае разуменне, уваабленне ў ім эстэтычнага канону. Формулы пабудовы кампазіцыі тут не прымітывыя: хутчэй няпростыя, нават незвычайныя. Яны адпавядаюць той форме мастацкага ўспрымання прадметнай рэальнасці, у якой зберагаецца цэласнасць знешняга фармальна-стылістычнага вырашэння і ўнутранага зместу.

У тэматычных карцінах такога характара, як «А жыццё працягваецца», «Пяюць жаўрукі», «Крынічка», «Вайна» М. Засінца, «Матросы» П. Калеснікава, «Мірны час» М. Чарвякова і іншых, адчуваецца нейкая асаблівае, дзіцячая неспрэчнасць аўтара ў выказванні думак, гранічная спрощанасць (адносна акадэмічных правілаў) кампазіцыйнай схемы. Глыбіня зместу ў іх раскрываецца не з дапамогай радыяльных разлікаў і пошукаў найбольш аптымальных сродкаў выражэння, а з дапамогай простых лагічных вывадаў, інтуіцыі аўтара.

«Наіўныя» мастакі найчасцей размяшчаюць на карціне фігуры людзей, жывёл, будынкі і г. д. фронтальна і профільна. Пераходныя фазы ў расстаноўцы дэталей кампазіцыі менш характэрныя, што пацвярджае стабільнасць прадметнага бачання творцаў, якое набліжаецца да знакавага, сімвалічнага ўспрымання рэальных рэчў у прыродзе. Наконт гэтага А. В. Бакушыньскі дастаткова аргументавана піша, што «закон фронтальнасці абумоўлівае падпарадкаванне ўсіх мас і формаў аб'ёмнай рэчы (ці яе выявы на плоскасці) статычна-сіметрычнай пабудове пры звядзенні ўсіх асабліва характэрных і сімвалічна неабходных прыкмет рэчы да адзінага фасаду-фронту, а ўсіх уражанняў ад рэчы — да адзінага аспекту, з якога адначасова пачынаецца і якім завяршаецца цэласнае ўспрыманне рэчы»¹⁰. Менавіта сімвалічная і знакавая адметнасць мастацтва «прымітыву» стварае своеасаблівы тып мастацкага вобраза, які ў сваёй аснове з'яўляецца цэлай сістэмай умоўнасцей, умоўнасцей не наўмысных, а інтуітыўна засвоеных кожным з творцаў.

Своеасаблівую трактоўку з вобразнага і тэхніка-выканаўчага боку ў творчасці «наіўных» мастакоў набывае партрэт. Творам гэтага жанру ў мастацтве «прымітыву» ўласціва стылізаванасць, спрошчанасць малюнка, колеравая абагульненасць, якая набліжаецца да дэкаратыўна-плоскаснай формы, аднолькавая апрацоўка асноўных і другарадных дэталей, ярка выяўленая ў іх дыспрапорцыя. Тут значную ролю адыгрываюць адметнасці па-

У. КУХАРАЎ. Бацька Мінай. Алей, 1972.

РЕПОЗИ

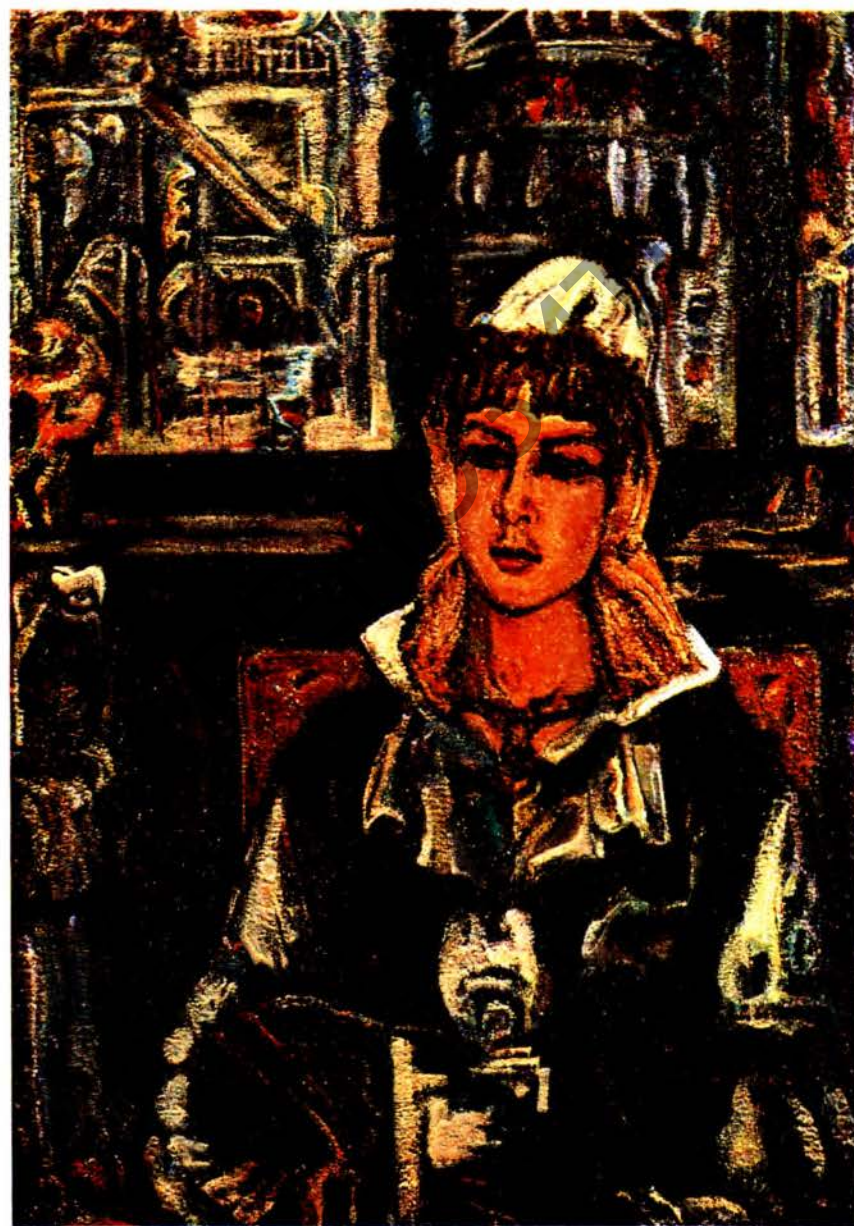
Я. ЦІХАНОВІЧ. Партызан Туміловіч. Алей, 1944—45.

А. МАЛІШЭУСКІ. Анкалагі. Алей, 1972.

А. МАЛИШЭУСКИ. Нацюрморт. Алей, 1967.

А. МАЛИШЭУСКИ. Палачанка Ніна Кныш. Алей, 1982.

А. МАЛИШЭЎСКИ. Партрэт А. Кашкурэвіча. Алей, 1973.

А. КИШ. Дыван «Ля возера».
Клеявая фарбы, 1930-ыя гады.

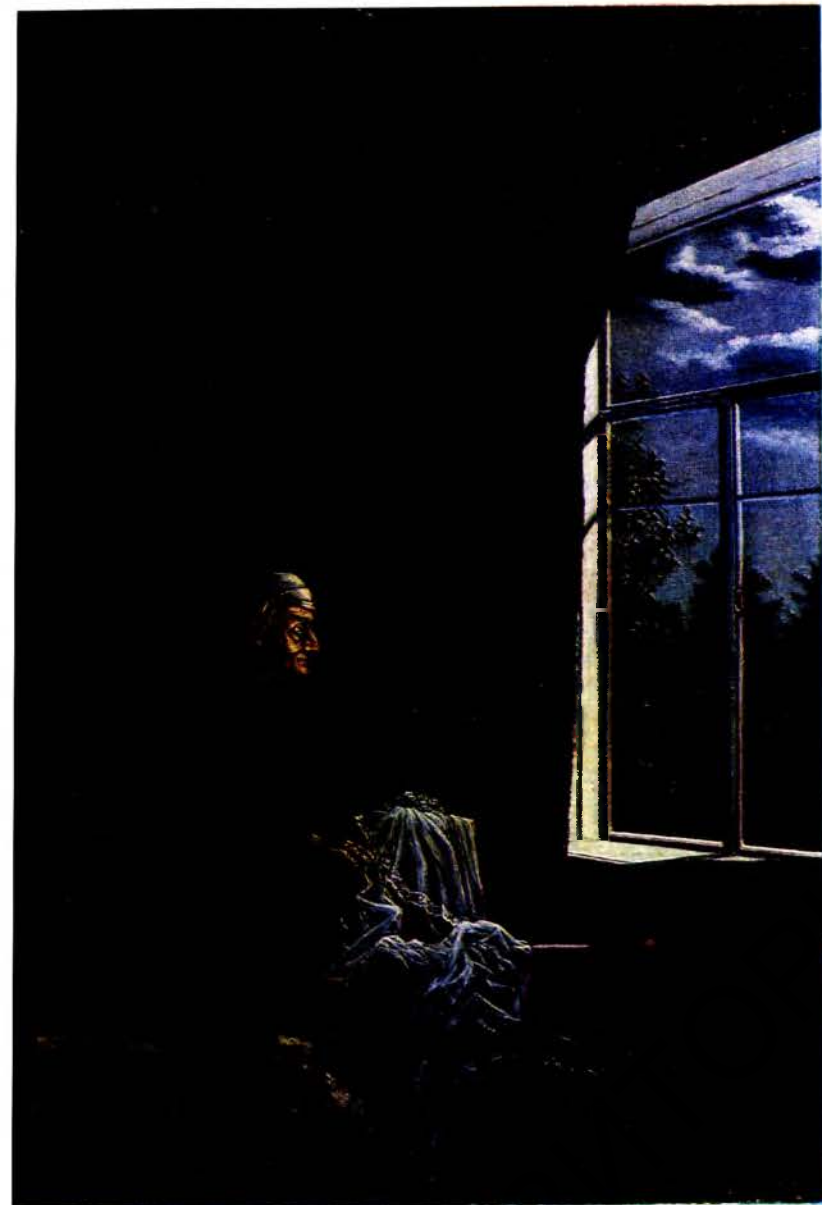
А. КИШ. Дыван «Рай» (фрагмент).
Клеявая фарбы, 1930-ыя гады.

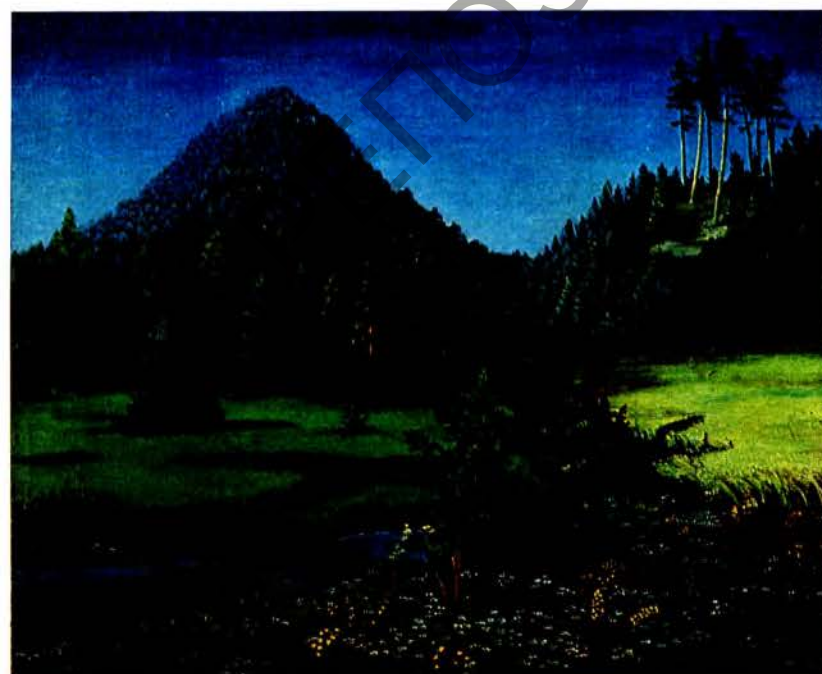
М. ЗАСІНЕЦ. Спакой. Алей, 1975.

М. ЗАСІНЕЦ. Бярозавы сок.
Алей, 1974.

Л. ТРОХАЛЕВА. Успамін. Алей, 1977.

Л. ТРОХАЛЕВА. Ручаєк. Алей, 1967.

В. Жарнісек. Буслы. Алей, 1979.

чужага ўспрымання выканаўцы. Не менш важна значэнне маюць і пошукі зненняга падабенства партрэтаў. Мастакі імкнуцца падкрэсліць найбольш характэрныя рысы свайго героя, занатаваць асаблівасці твару, фігуры, якія ў цэлым маюць б быць неістотныя ў вобразным вырашэнні партрэта. У апрацоўцы аблічча мадэлі, напрыклад, мала ўжываюцца колеры, якія «непадобныя з натурай», аднак смела і інтэнсіўна прамалёўваюцца (у жывапісе) дэталі адзення, фон і г. д. У выніку твор хутчэй набывае адценне партрэта-тыпу, а не з'яўляецца партрэтам канкрэтнага чалавека.

Выключную цікавасць уяўляе партрэт «Унук» М. Засінца — яркі ўзор мастацтва «прымітыву». Аўтар у адной карціне спалучае некалькі планаў, кожны з якіх быццам «прарывае» сваё месца на жывапіснай плоскасці. Мастак не карыстаецца законам павяртанай перспектывы, а імкнецца арганізаваць кампазіцыю цалкам на аснове суразмернасці яе галоўных кампанентаў — фігуры хлопчыка і птушкі. Вобраз «унука» аўтар вырашае на фоне цёмных, стрыманых колераў прадметаў. М. Засінец на свойму малюе дзіцячую фігурку: пухляя ручкі, тонкія рысы твару... Ад чыстага хлопчыка быццам зыходзіць пяшчотнае жыва-творнае святло. У кампазіцыі спалучаныя дэталі, здавалася б, выпадковыя, але не адчуваеш, што яны тут лішнія.

Партрэты самадзейнага жывапісца Ф. Дудо — таксама мастацтва «прымітыву». У партрэце Таццяны Антонавай мастак дэманструе сапраўдны ўзор народнага вобразнага адлюстравання чалавека. Тут усё надзвычай умоўнае: партрэтны малюнак, фон, які нагадвае выяву прыроды ў жывапісных дыянах, колер... Фронтальнасць размяшчэння фігуры, плоскаснасць апрацоўкі дэталей, абагульненасць колеравага выяўлення — усё сведчыць пра тое, што «наіўны» жывапісец знайшоў цікавае мастацкае вырашэнне натуры.

Вытокам «прымітыву» таксама было

і застаецца высокае мастацтва, якое жыла яго адлюстраваннем праяў рэальнага і ідэальнага жыцця. Але матэрыял высокага мастацтва заўсёды своеасабліва пераасэнсоўваўся. «Асабістая вобразнасць», уласцівая «прымітыву», адметная тым, што ў гэтай сферы мастацкай вытворчасці яшчэ маюцца адносна ўстойлівыя тыпалагічныя рысы. «У «прымітыве» кожны вобраз не індывідуальны, але тыповы, — піша А. В. Бакушынікі. — Ён — знак, сімвал той ці іншай катэгорыі з'яў, якія свядомасць творца арганізуе ў нейкія адзінствы...»¹¹.

Разам з тым, што ў прыродзе «прымітыву» зберагаецца высокая мера тыпізаванні вобраза (гэта больш прыкметна ў творах партрэтнага жанру, дзе падобныя кампазіцыйныя схемы і канструкцыі, якія ў большасці сваёй дэманструюць сімвалічныя прынцыпы мастацкага мыслення), усё ж асабісты свет аўтара — вельмі важная дамінанта ў функцыянаванні і развіцці гэтага мастацтва. У стварэнні кампазіцыйнай канструкцыі і раскрыцці зместавых момантаў «наіўны» мастак не кіруецца вобразна-стылістычнымі канонамі, а спасцігае іх у большасці сваёй інтуітыўна, уласным адчуваннем і талентам.

Як бы добра ні ведаў «наіўны» мастак выяўленчыя правы і прыёмы, у аснове яго творчага мыслення застаюцца пачуццёвыя моманты. Менавіта асабісты перажыванні аўтара, а не адны назіранні, уласабляюцца ў мастацкі вобраз. «Ружовая раніца» М. Засінца можа пацвердзіць гэтую думку. У палатне ўражвае перш за ўсё непасрэднасць пранікнення ў жыццёвыя з'явы. Мастак акумулюе ў карціне свае назіранні над рэальным жыццём і абагульняе іх у канкрэтныя вобразныя формы. У кампазіцыі багатая прадметная інфармацыя, хоць на першы погляд усе дэталі не падпарадкаваныя агульнапрынятым акадэмічным правілам. Мастак з вялікай радасцю і хваляваннем перадае звычайную сцэну

сельскага жыцця, яна раскрыта з сардэчнай любоўю і душэўнай цеплынёй.

Падводзячы вынік нашай размовы, трэба адзначыць, што ў самадзейным выяўленчым мастацтве «прымітыву» уяўляе сабою значны пласт народнай духоўнай культуры. Ён спалучае разнастайныя якасці і рысы: шматграннасць творчай фантазіі, знакава-сімвалічную прыроду адлюстравання прадметнай рэальнасці, своеасаблівую колеравую дэкаратыўнасць (у жывапісе), шчырасць і непасрэднасць перадачы думак і пачуццяў. Мастакі «прымітыву» ствараюць чужае, хваляючы мастацкія творы. Гэта мастацтва жыве, развіваецца, таму што ў яго глыбокія народныя карані, яно зыходзіць з той адвечнай патрэбы самарэалізацыі таленту чалавека, якім багата надзяліла яго прырода.

Які ж лёс «прымітыву» ў сучасных умовах развіцця культуры і мастацтва? Трэба адзначыць, што за апошнія дзесяць гадоў змяніліся адносіны да яго метадыстаў і арганізатараў выяўленчай самадзейнасці. У экспазіцыях выставак усё часцей з'яўляюцца работы «наіўнага» характару — гэта значыць карціны мастакоў, творчасць якіх вызначаецца самабытнасцю пластычнай мовы і мастацкага бачання, адметнымі ў параўнанні з прафесійнымі прыёмамі выяўленчасці. Быццам бы мы нанова ўбачылі эстэтычную і мастацкую каштоўнасць работ, якія падобныя ў нечым да дзіцячай выяўленчай творчасці. Але не зусім правільная, на наш погляд, тэндэнцыя даволі працягла культывавання прафесійнага напрамку ў самадзейнай творчасці адмоўна адбілася на развіцці «наіўнага» мастацтва. Кіраўнікі студый выяўленчага мастацтва, метадысты і арганізатары выставак не разумелі, а часам і не жадалі разумець яго мастацкіх вартасцей, і гэта прыводзіла да таго, што «прымітыву» заставаўся ўбаку ад агульнага развіцця як самадзейнай творчасці, так і мастацкай культуры ў цэлым. Самадзейнае выяўленчае мастацтва па сваёй прыродзе не можа і не павінна выконваць неўласцівых яму функцый. А гэта азначае, што нештучная прафесіяналізацыя, а развіццё ў рамках традыцый народнай мастацкай творчасці — на наш погляд, правільны і найбольш перспектыўны шлях яго далейшага развіцця.

¹ Фохт-Бабушкін Ю. У. Искусство и духовный мир человека. — М., 1982, с. 43. «Звязда», 1978, 2 красавіка.

² Таханаева Л. Н. Польский портрет XVII—XVIII веков (к вопросу о «примитивных» формах в искусстве Нового времени). — Сб. «Советское искусствознание-77», вып. 1. — М., 1978, с. 101.

³ Там сама, с. 102.

⁴ Валдина О., Аксенов Ю. Творчество привычное и непривычное. — Декоративное искусство СССР, 1977, № 7, с. 33.

⁵ Островский Г. Городецкой фольклор — часть народного творчества. — Декоративное искусство СССР, 1978, № 6, с. 27.

⁶ Таханаева Л. Н. Польский портрет XVII—XVIII веков. — с. 109.

⁷ Каменский А. Истоки стиля Пиромани. — Декоративное искусство СССР, 1981, № 3, с. 25.

⁸ Жегин Л. Ф. Язык живописного произведения. — М., 1970, с. 12.

⁹ Бакушынікі А. В. Игрушка как разновидность примитивной пластики. Избранные искусствоведческие труды. — М., 1981, с. 310.

¹⁰ Там сама.

(Каляровыя ілюстрацыі на с. 22—24).